

YOSHLAR ORASIDA KITOB O'QISH MADANIYATINING PASAYISH SABABLARI VA YECHIMLARI

Abdiyeva Sarvinoz Shoyimovna

Kalit so'zlar: kitobxonlik, o'qish madaniyati, PISA, PIRLS, learning poverty, raqamli chalg'ituvchilar, BookTok, kutubxona, oila, ta'lim siyosati

Annotatsiya: Maqolada yoshlar orasida kitob o'qish madaniyatining pasayishiga olib kelayotgan omillar tizimli tahlil qilinadi va maktab, oila, jamoat hamda media ekotizimlari kesimida yechimlar taklif etiladi. Xalqaro baholashlar (PISA 2022, PIRLS 2021) o'qish ko'nikmalari va o'qishdan zavq ko'rsatkichi so'nggi o'n yillikda pasayganini, pandemiya esa bu jarayonni tezlashtirganini ko'rsatadi. O'zbekiston misolida PQ-3271 (2017) kabi hujjatlar milliy miqyosda mutolaa madaniyatini qo'llab-quvvatlashni maqsad qiladi. Maqola yakunida darslarda o'qish uchun muntazam vaqt, ota-ona bilan qo'shma mutolaa, kutubxona va e-kutubxona xizmatlarini modernizatsiya qilish, media gigiyena va gamifikatsion yechimlar tavsiya etiladi.

Bugungi globallashuv davrida raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va tezkor axborot oqimi inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Biroq bu jarayon bilan birga yoshlar orasida kitob o'qishga bo'lgan qiziqish pasaygani ham kuzatilmoqda. O'qish madaniyati — bu shunchaki matnni o'qish emas, balki tafakkur, tahlil, muloqot, xotira va tasavvurni shakllantiruvchi jarayondir. OECD tomonidan e'lon qilingan PISA-2022 hisobotiga ko'ra, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish bo'yicha natijalari 2018-yilga nisbatan ko'plab davlatlarda keskin pasaygan. Boshlang'ich ta'limni baholovchi PIRLS-2021 ma'lumotlariga ko'ra, 2016–2021 yillar oralig'ida 4-sinf o'quvchilarining o'qish natijalari 21 mamlakatda pasaygan. Jahon banki esa “learning poverty” — ya'ni 10 yoshda oddiy matnni o'qib tushunolmaslik darajasi rivojlanayotgan davlatlarda 70 foizga yetganini qayd etdi. Pasayishning sabablari ko'p qatlamlidir. Birinchidan, o'qishdan zavq tushunchasi susaymoqda. Ikkinchidan, raqamli texnologiyalar, telefon va ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik o'qish odatini siqib chiqarmoqda. Common Sense Media tashkilotining 2022-yildagi tadqiqotida 8–18 yoshli bolalar va o'smirlarning kunlik ekran vaqti 2019–2021 yillarda 17 foizga oshgani aniqlangan. Uchinchidan, oila va maktabdagi o'qish muhitining sustligi ham muhim omildir. PIRLS 2021 natijalariga ko'ra, ota-onasi kitob o'qishni yoqtiradigan o'quvchilarning o'qish natijalari o'rtacha 40 ballga yuqoriroq chiqadi. To'rtinchidan, o'qish jarayonining o'zi ba'zan majburiy tusda kechadi. Maktab va oliy ta'limda o'qish ko'proq baho uchun amalga oshiriladi, ijodiy tahlil, muhokama va kitobdan shaxsiy zavq olish imkoniyati kam. Biroq barcha omillar salbiy emas. So'nggi yillarda dunyo

miqyosida TikTok'dagi "BookTok" maydoni millionlab yoshlarni kitoblar bilan qayta tanishtirdi. Nielsen kompaniyasi 2024-yilda bu trend kitob savdosini sezilarli oshirganini qayd etadi. O'zbekiston kontekstida ham bu masala dolzarb. 2017-yilda qabul qilingan PQ-3271-sonli Prezident qarori kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga qaratilgan. Yechimlar tizimli bo'lishi kerak. Avvalo, ta'lim jarayonida har kuni 15–20 daqiqa erkin mutolaa vaqti joriy etilishi zarur. Kutubxona tizimida e-kutubxonalar, QR-kodli resurslar, elektron kataloglar va "mobil kutubxona" loyihalari joriy etilishi foydali. Raqamli muhitni dushman emas, balki ittifoqchi sifatida ko'rish muhim. Ijtimoiy tarmoqlarda o'qishga bag'ishlangan challenge, book-review videolar, iqtiboslar yoshlar orasida ommalashsa, kitob o'qish trendga aylanishi mumkin. Yoshlar orasida kitob o'qish madaniyatining pasayishi — bu faqat ta'lim muammosi emas, balki ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillar kesishmasidagi murakkab hodisadir. Uni hal etish uchun tizimli yondashuv talab etiladi: dars-oila-kutubxona uchligini mustahkamlash, raqamli muhitni o'qishga yo'naltirish va o'qish motivatsiyasini doimiy o'lchab borish. Ana shundagina o'qish madaniyati qayta tiklanib, yoshlar tafakkurida chuqurlik, izlanish ruhi va intellektual mustaqillik shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education.
2. IEA (2023). PIRLS 2021 International Results in Reading
3. World Bank (2022). The State of Global Learning Poverty: 2022 Update.
4. Common Sense Media (2022). Media Use by Tweens and Teens 2021.
5. Nielsen (2024). BookTok's influence on publishing is set to last.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3271-son qarori (13.09.2017).